

TV interjú Lukács Györggyel

/készült 1969. október 2-án Jáverkuten/

Levi p
Az egész felvett
röveg.

Kovács A. ajándéka

1974. IV. 11.

Kovács András: Azt szeretném megkérdezni, volt-e valami személyes kapcsolata Leninnek?

Lukács György: Az egyedüli személyes kapcsolatam az volt, hogy a Komintern III. kongresszusán én a magyar pártnak a delegátusa voltam, és mint ilyen egyszer be is mutattak Leninnek. Csak nem szabad elfelejteni, hogy a 21-es év ez Leninnek a nagy harca volt a Kominternben kialakuló szektás áramlatokkal szemben. Mivel pedig én akkor a szektás frakcióhoz - hát nem lehet mondani, franció - de mondjuk szektás cseperthez tartoztam, ennél fogva Leninnek nagyon elutasító véleménye volt rólam. Általában mint a szektásoknak a tömegéhez, mert ezekben sincs ebben a magam jelentőségét például mondjuk a Berdigna-éval, aki a nagy orosz pártban képviselte a szektásságot vagy a Runth - Fischer - Maszlev cseperettel, akik a német pártban képviselték. Ilyen jelentőséget Lenin természetesen az illegálisan magyar párt egy funkcionáriusának nem tulajdonított.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Itt csak egyetlen egy esetről van szó, amikor a bécsi Kommunizmus c. folyóiratban én a kommunistáknak a parlamentben való részvétele ellen foglaltam állást, és Lenin egy cikkben, amely - nota bene - főképpen Kun Béla ellen volt irányítva, mellesleg megemlítette, hogy én írtam egy nagyon radikális és nagyon nem marxista cikket erről a delegáról. A deleg maga az én szónokra azért volt nagyon tanulságos, mert körülbelül egy időben ezzel a cikkel tette közzé ezt a "Radikalizmus mint a kommunizmus gyermekbetegségei" c. könyvét, amelyben a parlamentarizmus kérdé-

sével részletesen foglalkozott, és kifejtette, ezt a Lenin számára nagyon jellemző álláspontot, hogy a parlamentarizmus világtörténeti értelemben egy túlhaladottstádiuma a fejlődésnek, de a világtörténeti elmaradottság nem jelenti azt, hogy taktikailag ignorálni lehetne a parlamentarizmust. Ez az én számára egy nagy tanulság volt, és az emlékeimben teljesen elmessem, illetőleg teljesen jogossá teszi Leninnek ezt a - hogy mondjam - nagy megvetéssel írott néhány sorát.

Ettől eltekintve egyszer egy ilyen szünetben bemutatottak Leninnek és akkor egy pár udvarias szót váltottunk, ahogy ő akkor - nem szabad elfelejteni, ezen a kongresszuson egy pár száz ember vett részt, és Lenin számára volt 20 - 30 ember, aki érdekelte, tehát a dolgot úgy kell venni, hogy Lenin éppen hát a kötelességszerűséget megadta egy delegátusnak és semmi többet. Ebből áll Lenin és az én érintkezésem, személyes érintkezésem. Most egy más kérdés, hogy nekem, mint delegátusnak módomban állt Lenint megfigyelni. És ebben a tekintetben szabad talán egy kis történetet elmondani, ami nagyon tanulságos. Hogy abban az időben az elnökség egyáltalán nem volt egy ilyen nagy deleg és nem volt egy protekell és egy nagy ilyen pódium, ahol az elnökségi tagok ültékhanem egyszerűen volt egy tárgyalóterem, ahol egy ilyen pódiumféle volt, ahogy mint az egyetemen vagy a középiskolában a tanár elő szokott adni, ott volt egy pad, volt egy ilyen asztal, ami körül négy-öt ember ült, azok akik de facto elnökölték azon az ülésen. Most egy ilyen ülésen bejött Lenin, és amikor bejött, akkor az elnökség egyes tagjai föl akartak állni, hogy helyet adjanak neki ott az asztalnál, Lenin intett nekik, hogy maradjanak ülve, és leült ennek a pódiumnak a lépcsőjére, kivette a noteszkönyvét és el-

kezdt jegyezni, ahogy a szónokok mit mondanak. És végig az egész ülésen ott ült ezen a lépcsőjén a pódiumnak. Ezt ha összehasonlítom a későbbi fejlődéssel, egy Lenin számára rendkívül jellemző dolognak tartom.

Kovács A: Mikor hallett tulajdonképpen először Leninről?

Lukács György: Nagyon későn. Nem szabad elfelejteni, én a diktatura előtt a munkásmozgalomban nem vettem részt, én soha nem voltam a Szociáldemokrata párt tagja, én december, 18 decemberében a Kommunista Párt volt az első párt, amelybe én, amelynek én tagja lettem. Most már...

Kovács A: Alapító tagja.

Lukács Gy: Nem, nem, nem, én az alapítási ülés után körülbelül négy héttel léptem be. A dolog úgy áll, hogy természetesen, noha nem voltam szocialista, a francia és angol teoretikusokat nagyjából ismertem, nem tudom én, Kautzkyt olvastam, Mehringet olvastam, főképpen a francia Sorelt olvastam, akire Szabó Ervin hívta föl a figyelmet, ellenben az orosz munkásmozgalomról mi nem tudtunk semmit, legfőljebb nem tudom én, Plehánovnak egyes műveit ismertük, úgy hogy a Lenin neve akkor kezdett számomra valamit jelenteni, amikor az ujságokból láttam a 17-es ferraralemből Leninnek a szerepét, és Leninnek az igazi jelentőségével tulajdonképpen csak a bécsi emigrációban ismerkedtem meg, mert megint, -és ha szabad ezt mondani - egy legendának tartom, hogy a 18-ban

Oroszországból hazajött emberek valami különös Lenin-ismerők lettek volna. Még a teoretikusan legjobban képzett Kun Bélánál is, akivel az első időben személyesen egész jó viszonyban voltam, a privát beszélgetésekben ő mint teoretikusról, Buharinról sokkal többet beszélt nekem, mint Leninről, úgy hogy azt, hogy Lenin tulajdonképpen mint a munkásmozgalom egy nagy teoretikus vezetője mi volt, erre a bécsi emigráció folyamán való tanulmányaimból jöttem rá.

Kovács A: Mi volt az, ami mint Lenin kertársában is, a legnagyobb benyomást tette önre Lenin magatartásában?

Lukács György: Az, hogy egész új típusú ferradalmárral ismerkedett meg az ember. A régi időkből, az új időben, amikor itt az átalakulás történt, természetesen a munkásmozgalom egy csemó embere a jobboldalról átment a baloldalra, és azokat az összes jobboldali tulajdonságaikat, amelyekkel régebben alkalmazkodtak a polgári társadalomhoz, magukkal vitték az új mozgalomba. Ez a típus engem nem érdekelt. Érdekelt ellenben, és mondjuk szellemileg közel álltam eredetileg hozzá, a ferradalmároknak egy bizonyos askéta típusa, ami már hát kialakult a francia ferradalemban, a jakobinizmusban Robespierrek környezetében, aminek a legpontosabb fogalmazását a Münchenben kivégzett Max Leviné adta, aki azt mondta, hogy mi kommunisták "szabadságot halettak" vagyunk. Magyarországon ennek a típusnak megvoltak a maga rendkívül kiváló képviselői. Nem akarek itt névsort felhozni, de csak megemlítem a Kervin Ottó nevét, aki egy típusa volt az ilyen askéta ferradalmiságnak. Most

Lenin ezekkel ellen... mind a kettővel ellentétben, egy egész új típusát az embereknek képviselte, egy olyan embernek, aki teljes szívvél-lélekkel bekevertette magát a forradalomba, azt lehetne mondani, csak a forradalomban élt, de ebben semmiféle aszkétizmus nem volt. Lenin egy olyan ember volt, aki ebben és ennek az egész ellentmondásosságában az életet igenelte, sőt azt lehet mondani, hogy élvezte is; olyan ember, aki annyira objektíven cselekedett, mintha aszkéta lett volna, akiben azonban az aszkétizmusnak semmi nyoma nem volt és én rá, amikor így apróságokból megkaptam ezt a képet Leninről, akkor láttam, hogy ez tulajdonképpen a szocialista forradalmárnak a nagy emberi típusa. Ez összefügg természetesen, mélyen összefügg világnézeti kérdésekkel, mert a régi munkásmozgalomban egy elvent kettősség uralkodott. Egyrészt a szociáldemokrácia egyfajta szociológiát csinált a marxizmusból, amennyiben elismerte a gazdasági életnek a prioritását, az ebből következő osztályokat és most valahogyan egy ilyen teljesen objektív szükségszerű és szociológikus általános dolgot jött ki az osztályokból. Lenin mind a két kérdést elvetette és Lenin volt az, aki Marx óta először komolyan fölvetette a forradalomban a szubjektív faktornak a jelentőségét. Ismeretes Leninnek az a meghatározása, hogy a forradalmi helyzetet az jellemzi, amikor az uralkodó osztályok már nem tudnak a régi értelemben kormányozni és az elnyomott osztályok nem akarnak a régi módon élni. Most ezt a dolgot a Lenin követői átvették Lenintől, csak azzal a kis különbséggel, hogy az ő számukra most már az, hogy nem akarnak a régi módon élni, azt jelenti, hogy a gazdasági fejlődés egy bizonyos automatizmus-sal forradalmárokat csinál belőle. Lenin tudta, hogy ez a probléma, hogy nem akarnak a régi módon élni, egy nagyon dialekti-

kus, vagyis sekirányu tendenciája a társadalemnak. Legyen szabad talán egy nagyon fontos példán illusztrálni ezt, amikor a 907-es november 7-i ferraradalem körüli viták folytak, akkor Zinevjev egyebek között azt írta egy cikkben, hogy nincs igazi ferraradalmi helyzet, mert az elnyomott tömegekben nagyon erős reakciós áramlatok vannak, egyes tömegek még egyenesen a fekete százakhoz, hát a szélső erősz reakcióhoz csatlakoznak. Lenin arra, a nála szakásos élességgel utasította el ezt a Zinevjev-féle fölfogást, egy gondolatmenettel, amelynek az alapja az volt: hogyha beáll a társadalemnak egy nagy krizise, vagyis az emberek nem akarnak már a régi módon élni, ez a nemakaras megnyilvánulhat, sőt meg is kell nyilvánulnia ferraradalmi és reakciós módon, és megint Zinevjevvel szemben azt írta, hogy nem is volna lehetséges a ferraradalmi helyzet, ha nem volnának olyan tömegek, amelyek a reakciós irányba fordulnak, és ennél fogva most a szubjektív faktor bizonyos fokig négyzetre emelkedik, hogy a pártnak éppen az a föladata, ezek között a körülmények között érvényesíteni a szubjektív faktor lehetőségét. Vagyis Leninnél itt létrejön a társadalemnak egy egyszerre előremutató és rendkívül realizztikus meghatározása. Nem véletlen, hogy Lenin abszolute nem megy bele abba az anarchista fölfogásba, mintha az egyes embereknek a kapitalista egoizmusból a szocialista társadalmiság felé való útja lenne az előfeltétele a ferraradalemnak. Lenin mindig azt mondta, aki a szocialista ferraradalmat azokkal az emberekkel kell megcsinálni, akiket a kapitalizmus sok tekintetben elrontott és helytelenné tett. Vagyis Leninnél van az olyan típusu realizmus, amely a társadalmi szükségszerűséget az embereknek individuálisan különböző cselekvéseivel összhangba hozza és ebből a reális összhangból igyekszik

meghatározni a forradalom mindenkeri feladatát úgy, ahogy, úgy, hogy ebben annak a lenini meghatározásnak, hogy a feladat a konkrét helyzet konkrét analizise, ebben a konkrét analizisben az emberek analizise is benne foglaltatik.

Kovács A: Azt hiszem az egyes emberekre is vonatkozik mindez.

Lukács György: A legnagyobb mértékben. Itt megint éles ellentétet látni a lenini és a Lenin utáni időben, mert a Lenin utáni időben létrejött, ami először ezekben az úgynevezett "nagy pörökben" nyilvánult meg, hogy valaki, aki a Központi Bizottság vesela ellen van, arról bebizonyítható, hogy már diákkerában is egy megveszekedett híve volt a reakciónak és hogy így azután csináltuk ezeket a kompakt reakciós embereket, hát nem tudom én, Zenevjevtől egészen a mi időnkben Rajkig. Most Leninnél ennek pont az ellenkezője volt. Ez egyrészt a megítélés objektivitása, teljesen független volt a személyes szimpátiáktól. Leninnek például rendkívül rekenszenves volt Buharin egyénisége, és ki is emeli Buharinnak a jeges népszerűségét a pártban. Ugyanakkor az úgynevezett végrendeletében hozzáteszi, hogy Buharin soha nem volt igazi marxista. A másik oldalon - és ez egy Gerkijjal való beszélgetésben nagyon világosan kiderült, amikor ő a gáncseskedőkkel szemben Treckij - nak óriási érdemeit 17 körül és a polgárháberuban kiemeli, és kiemeli, hogy a párt joggal büszke lehet a Treckij képességeire és cselekedeteire. Azenban hozzáteszi azután, ahogy Gerkij mondja, egy kicsit elkomorodva, hogy ennek ellenére itten hát hogy is hívják, negatív dolgok is vannak. Ugy fogalmazza ezt a dolgot, hogy Treckij velünk megy, de nem igazán tartozik

hozzánk. Vannak benne bizonyos emberileg kellemetlen vonások, amelyekben Lasalléhoz hasonlít. Most ez a két példa eléggé illusztrálja azt, hogy Lenin minden embert, aki az ő közvetlen környezetéhez tartozott, konkrétan nézett az előnyeivel és a hibáival és ezzel együtt volt egy helyes értékelés benne az illető embert illetően és egy bizonyos szimpátia vagy antipátia, ami egészen elevenen élt benne anélkül, hogy a politikai cselekvéseit ezek a szimpátiák vagy antipátiák befolyásolták volna. Ugyhogya az a komplikált dolog, amire előbb utaltam a szubjektív faktornál, Leninnél elmegy eddig, hogy minden egyes embernél, akivel ő komolyan érintkezett, és most ez megint természetes dolog, hogy ez vonatkozott 2e-3e-5e-lee vagy esetleg 2ee emberre. Elképzelhetetlen, hogy Lninnek ilyen személyes viszonya lett volna, hát nem tudom én, a Szovjetunió minden emberével, vagy akár a kommunista mozgalom minden tagjával. De módszertanilag az van, hogy ezt a komplikációt ő minden embernél alkalmazza, és látja az egész dolognak az ellentmondásosságát. Ha szabad például nem tudom én, ilyen példát mondani, hogy Lenin nagyon világosan látta, hogy egy akut polgárháborúban törvényesen és igazságosan mindig cselekedni lehetetlen. Az őt jellemző közvetlenséggel azt mondja egyszer Gorkijnak, aki emiatt panaszkodik, hogy képzeljen el egy kecsmai verekedést. Ki tudja megmondani, hogy melyik pofon volt ott a verekedés számára szükséges és melyik már fölösleges? Ugyanakkor hozzáteszi ehhez, hogy nagyon fontos az minálunk, hogy az ellenfelekkel szemben küzdő szervezetnek a vezetője, Dzserzsinszkinnek van érzéke a tények és az igazságosság iránt. Vagyis itt mindig az egész problémának, az egész komplikált dialekti-

kus sokoldalúsága nyilvánul meg, akár egy nagy politikai döntésről van szó, akár pedig egyes embereknek a megítéléséről.

Kovács A: Magához Gerkijhez való viszonya, az is...

Lukács György: Ott is ő Gerkijnek a képességeit rendkívül megbecsüli és a leveleiből látszik, rendkívül élesen elítéli azt, amikor Gerkij helytelen utakon jár. Itt van, és ez megint egy ilyen dolog, hogy Lenintől teljesen távolállett az a földegés, mintha léteznének teljesen hibátlan és teljesen hibás emberek. Ez őt, itten, és ez megint ebben a radikalizmusról írott könyvében nagyon világosan megmondja amikor a hibákról beszél, akkor ő azt mondja, hogy hibátlan ember nincs. Olyan ember, aki hibátlanul cselekszik, nincsen. Okos ember az, mondja itten Lenin, aki nem követ el nagyon lényegbevágó hibákat, és ezeket a hibákat minél előbb kijavítja. Itt is például egy ilyen dologban világosan látszik, hogy mennyire látja ő még az egyes emberben ezt a helyes és a nem helyesnek ezt az eleven dialektikáját, úgy, hogy ismétlem, az a dolog, hogy Lenin követelte a konkrét helyzet konkrét analizisét, ez a számára fontos emberekkel való emberi és politikai érintkezésben is megmutatkozik.

Kovács A: Nagyon érdekes a Martovval való kapcsolata, aki ellenfele volt...

Lukács György: Attól érdekes, hogy ők már a 900-as évek legelején, amikor még az illegális mozgásban voltak, élesen szembe kerültek egymással és mindig polemizáltak egymással, ennek el-

lenére Lenin személyesen nagyon szerette Martevet és minden nézeteltérése ellenére egy rendkívül tisztességes, becsületes, derék embernek tartotta Martevet. Most Lenin ezt világosan megmutatta akkor, amikor a bresti béke és a polgárháború után kiélesedtek az osztályharcek, akkor ő nem indított se - ha pert Martev ellen, hanem arra igyekezett, hogy lehetővé tegye, hogy Martev kimenjen a Szovjetunióból és a Szovjetunió kívüli működjék. Ő Martevet ki akarta kapcsolni az orosz mozgalmából, de semmiképpen sem akarta fizikailag megsemmisíteni. Nagyon éles ellentét van a későbbi fejlődéssel szemben.

Kovács A: Azt hiszem, ebben volt az a realizmus, ahogy megfogalmazta, hogy jobb emigrációban egy ellenség, mint itthon egy mártír.

Lukács György: Ez is tudniillik megint a Lenin, hogy mondjam, antiaszketikus realizmusából származik. Ő - az előbb a Gorkijjal való beszélgetésben idéztem - egyáltalában nem riadt vissza attól a gondolatától, hogy a polgárháborúban megölnek ártatlan embereket is. De ezt igyekezett a forradalom érdekeivel összeegyeztethető minimumra redukálni, és ott ahol csak a legkisebb lehetősége volt, ott az emberekkel szemben nem alkalmazott végső eszközöket.

Kovács A: Azt hiszem, a Gorkijjal való kapcsolata az emberi tanulságokon túl arra is utal, hogy itt egy politikusnak és egy írónak, de még ezentúl is a politikának és az irodalomnak a viszonya rajzolódik ki, vagy a...

Lukács György: Ez teljesen helyes és ebben a tekintetben érdekes módon van egy hasonlóság abban, ahogy Marx maga Heinét nagyon szerette és nagyon becsülte, noha teljesen tisztában volt a Heine, hát nem tudom én, sok tekintetben negatív morális vonásaival. Mostan Leninnél ez Gorkijnál akit ő joggal a legnagyobb erősz, élő írónak tartott, a legnagyobb mértékben megnyilvánult, és megnyilvánult messzemenően egy nagyon személyes szimpátiában. De ez nem redukálódik kizárólag Gorkijra, mert nagyonis lehet látni, van egy följegyzés a polgárháberu idejéből, ahol ironikusan, de elismerően beszél egy nagyon tehetséges, nyíltan ellenferradalmi írónak a műveiről. Becsásson meg, a nevet elfelejtettem, nem egy jelentékeny író, és ezért, ha szabad ehhez hozzátenni, mert ennek megvannak a maga konzekvenciái, teljesen igaza van Krupszkajának, amikor azt mondja, hogy ez a 9e5-ben írott híres cikk, ami aztán a Sztálin-Rákosi időben az írdalemnek a mércéjévé vált, hogy ebben a cikkben Lenin még csak nem is gondolt arra, hogy ezt az írdalemra lehetne alkalmazni, hanem egyedül az illegalitásból legalitásba került pártnak pártsajtója és pártkiadójának a rendezéséről van szó. És természetesen abból, amiben Leninnek teljesen igaza van, hogy a pártsajtónak kell, hogy egy bizonyos vonala legyen, és hogy a pártsajtónak politikai cikk, ez egy bizonyos vonalon íródik, hogy ennek magához az írdalemhez egyáltalán semmi köze nincs. És Lenin seha nem gondolt arra, hogy az írdalemről valami formában a szocializmus egy hivatalos orgánusán történjék. Ennek ha szabad ezt most belekapcsolni, - ennek két oldala is van. Egyrészt, hogy ő ezt az úgynevezett hivatalos írdalmat senkibe se vette és nem tartotta komoly szépirodalomnak, a másik az az

éles ellentét, amelyél Lenin a korabeli ugynevezett irodalmi ferradalmak iránt viseltetett. Tudvalevő, hogy ő még Majakovszkijt is egy bizonyos szkepticizmussal nézte és egyszer a Komszenellal való beszélgetésben mondja is, hogy ő a maga részéről, hogy mondjam, kitart Puskin mellett és hát nem tudom én, Puskit tartja az igazi költőnek. De emögött több van annál, tudniillik nemcsak az irodalom szükséges szabadságának az elismerése, természetesen úgy, hogy ez a szabadság nem jelenthet egy ellenferradalmi preppandát, amit Lenin természetszerűleg letört volna akár szépirodalmi akár nem szépirodalmi, de abban a koncepcióban, hogy az, ami az ugynevezett Szovjetunióban az ugynevezett proletkultban kialakult, és amit minálunk mondjuk a 19-es évben Kassák és a Kassák-csepert képviseltek, azt az orosz futurizmusból kiinduló irányzatot, mintha a ferradalom, a ferradalmi irodalomnak egy radikálisan újnak kellene lenni, amely a muzeumba vagy pedig a lerombolásra ítéli a régi irodalomnak a dolgait. Lenin a proletkulttal szemben azt mondta, hogy a marxizmusnak éppen abban áll az ereje, hogy az emberiség több ezer éves fejlődésének minden valódi értékét a magáévá tudja tenni. Ezzel tudniillik ő az egyetlen, aki felytatja Marxnak azt a vonalát, amelyik tudvalevőleg ennek a határát már Homérosznál határozza meg és Homéroszt mint az emberiség normális gyerekerának a költőjét egy utolérhetetlen példának állítja föl az irodalomban. Ha megnézzük Leninnek a viszonyát Tolsztojhoz, akkor szemben Plehánovval és másokkal, akik tele vannak kicsinyes kritikákkal Tolsztojjal szemben, Lenin azt látja meg, ami lényeges, azt a mélyreható demokratizmust, ami Tolsztojban van.

Megint egy Gorkijjal való beszélgetés idézek, ahol azt mondja, hogy mielőtt az a gróf jött, nem volt igazi paraszt az orosz irodalomban.

Kovács A: Ez a türelem csak a művészetre vagy az irodalomra vonatkozott, vagy általában az elméleti tevékenységre is, amely nincs természetesen olyan állandó napi kapcsolatban a politikával, mint a sajtó?

Lukács György: Nézze, itten Leninnek volt egy dupla álláspontja, ami tudniillik megint a valóságos dialektikát fejezi ki, hogy ő neki egy teljes elismerése volt például a természettudomány minden eredményével szemben, és visszaesített minden olyan fölfogást, mint hogyha lehetne a marxizmus szempontjából korrigálónak beleszólni a természettudományok mint tudományok a fejlődésébe. Ugyanakkor ő tudta, hogy a tudomány egy fontos ideológiai faktor, és mint ideológiai faktor, küzdött a modern természettudományban felszínre jutó idealizmus ellen. De most megint úgy küzdött, hogy ez a probléma teljesen független a természettudományok valóságos megállapításaitól szemben. Abban az időben, amikor ő az Empirikriticismust írta, kezdődtek a modern fizikának az új felfedezései, és Lenin azt mondta: ezeket a felfedezéseket tökéletesen el kell fogadni, ha kiderül, hogy az atomról szóló képzetek helytelenek, akkor ezt kell elfogadni. Az egyedüli fontos az, hogy vajon az így vagy úgy felfogott atom, mint a materialista filozófia kívánja, függetlenül létezik-e az emberi tudattól,

vagy az emberi tudatnak a produktuma. Ezt a második hipotézist, ami már nem egy természettudományi hipotézis, hanem a természettudományból kialakult filozófiai hipotézis, ezt az idealista felfogást ő az Empirikriticizmusban is és később is, mereven elutasította. De soha nem jelentette azt, mint hogyha Leninnek eszébe jutott volna a marxizmus nevében dirigálni akarná a természettudományoknak a felfedezéseit.

Kovács A: Mindez vonatkozik a társadalomtudományokra is?

Lukács György: Az én véleményem szerint nem vonatkozik a társadalomtudományokra, mert a társadalomtudományokban Marx egy olyan forradalmat idézett elő, amely forradalom egy visszacsinálhatatlan forradalom. Itt nem szabad elfelejteni, hogy ilyen forradalmak a természettudományban is voltak, ha tekintetve...ha visszagondolunk a Kopernikus, Kepler, Galilei-ekre, akkor létrejött egy forradalom, amely forradalmat nem lehetett többé visszacsinálni. Nem lehet azt mondani, hogy a természettudományos szabadság körébe tartozik, hogy az ember azt mondja: ha akarom, akkor a föld forog a nap körül, ha akarom, akkor a nap forog a föld körül. Hanem Galileivel kétségtelen bizonyítékot nyert, hogy igenis, a föld forog a nap körül. Most a marxizmust kétségkívül és nagyon helyesen Lenin egy ilyen természetű felfedezésnek tekintette, amellyel, hát nem tudom én, többé, aki magát tudományosan komolyan akarja vétetni, nem vitatkozik többé. És ennél fogva - és ez megint egy természetes dolog - hogy Leninnek eszébe se jutott volna engedélyezni azt, hogy egy szocialista egyetemen a Bőbaverk vagy más antimarxis-

ta, Marx-ellenes tanításait tanítsák. De ez nem vonatkozik
mest a társadalom szélesebb értelmű művelésére, mert igenis,
Lenin igen sokszor nagyon elismerően nyilatkozott filozófu-
sokról, írókról, irodalommal foglalkozókról, akik eljuthat-
nak helyes eredményekhez anélkül, hogy marxisták volnának.
Ugy, hogy itten az egészben megint, mindig visszatérek ar-
ra, hogy Leninnél egy ilyen konkrét dialektikája van a he-
lyesnek és a nem helyesnek, és nem létezik egy olyan általá-
nos tétel, amelyből le lehetne vezetni, hogy Tóth Pétert meg
kell-e hagyni az egyetemi katedráján vagy nem.

Kovács A: Igen, de azt hiszem, hogy az elméleti kutatások,
tehát a társadalomtudományok kutatásában is annak a lehetőség-
nek meg kell lennie, hogy bizonyos hipotéziseket valaki fölál-
lítson, amelyek nem biztos, hogy aztán igazolódnak.

Lukács György: Nézze, itt a dolog úgy áll, hogy Lenin a marxiz-
must nem mint egy egyszersmindenkorra létrejött dogmák gyűjte-
ményét fogta föl, hanem mint az első helyes teóriát a társada-
lemről, amely teória természetesen a társadalom fejlődésével
kapcsolatban fejlődik és ha fejlődik, akkor vissza is fejlődhetik.
Minden fejlődésben ez a dualitás megvan, és ezt a dualitást Marx,
Engels, Lenin elismerte, csak azt követelte, hogy ez azután va-
lóságos ideológiai harcokban valóságos vitákban bizonyuljon be.
Mert természetes, hogy a Leninnek az a fölvetése, hogy itt két -
féle dolog van, nem jelenti azt, hogy az a kétféle dolog egyfer-
mán helyes vagy egyfermán helytelen. Ugy, hogy ő itten a vitának
egy igen nagy lehetőségét adta meg abban a tudatban, amiben tö-
kéletesen igaza volt, hogy egy adott konkrét kérdés körül csak

egy igazság lehetséges, nem, amit itten most úgynevezett reformerek egy pluralista fölfogás alapján állanak. Ez természetesen egy nevetséges deleg. Összetéveszt két dolgot. Összetéveszti azt a dolgot, hogy mi lehetünk egy olyan szituációban, ahol egy husz éves kutatás és husz éves viták köllenek arra, hogy az igazság kiderüljön, de azért az igazság nem egy dupla vagy tripla valami, hanem csak egy igazság van.

Kovács A: Tulajdonképpen úgy lehene fogalmazni, hogy az igazsághoz vezető ut, az nem egy...

Lukács György: Nem egy és nem egységes. És Lenin maga is egy döntő kérdésben tudomásul vett egy egészen új szituációt Marx-hoz képest. Mert ne felejtse el, hogy a marxi tanításban a kapitalizmusban és a szocializmusba való átmenet teljes mértékben úgy velt ábrázolva, hogy a legfejlettebb államokban fog először megtörténni a változás a kapitalizmusból a szocializmusba. Most Lenin belekerült egy sajátos helyzetbe, ahol a szocializmus problémája egy visszamaradott államban merült föl és ő itt a szocialista megoldás mellett döntött, mégpedig, ha szabad most a saját interpretációját mondani, döntött a történelmi helyzet szükségességére révén. Érttem alatta a következőt: 17-ben a Szevjetunióban két óriási és azt lehet mondani, ellenállhatatlan forradalmi tömegmozgalom velt. Egyik az egész népnek tiltakozása az imperialista háború ellen, úgy ahogy 917-ben velt, a másik a paraszteknek évszázados vágyakozása aziránt, hogy föleszlassák a nagybirtéket és a parasztnak szabad földje le-

gyen. Most már, ha elvontan nézi mind a kettőt, egyik se egy szeres értelemben vett szocialista követelés. Békét kötni végre egy polgári állam is tud, földet osztani is egy polgári állam is tud. De az akkori orosz viszonyok között, amikor nemcsak a burzseázia, de a plebejus pártok, mint a szociálferradalmár párt, munkáspártok, mint a mensevikek, egyrészt ellene voltak az azonnal megkötendő és az imperialista háborúnak végetvető békének, másrészt minden lehető eszközzel szabotálták a badi - kális földosztást, Lenin számára világos volt, hogy egyedül a szocialista ferradalom alkalmas arra, hogy százmilliók tömege - geknek ezt a kívánságát teljesítse. Ennélfogva a visszameredett Oroszországban nem valami elvont taktikai meggondolásból volt Lenin ezen a véleményen, hogy októberben meg kell csinálni a ferradalmat, hanem megint annak a konkrét helyzetnek a konkrét analizise révén, amely 17 októberében a Szevjetunióban volt.

Kovács A: Itt többször esett szó a türelemről, tehát a különféle emberekkel vagy törekvésekkel kapcsolatos türelemről. Gondolja, hogy a türelem a ferradalmi magatartásnak fontos része? Mert ugye első látásra ellentétes éppen a ferradalommal.

Lukács György: Én azt mondanám, hogy itt megint erről a dialektikáról van szó, és Leninben megvolt a türelem és a türelmetlenségnek az a dialektikus egysége, amely döntésre kerül azután a konkrét helyzet konkrét analizisében. Szabad talán két példán illusztrálni a dolgot, hogy 905 után Lenin teljesen tisztában volt, hogy a ferradalmat leverték, és hogy ez a leverés

az ellenferre alennak egy bizonyos korszakát jelenti. Ezzel függ össze amiről az előbb beszéltem, a Duma-választásoknak a kérdése, és az ellentét a Bogdanov-Lunacsarszkij frakcióval. De ez kisebb terminusokra, még 17-re is vonatkozik. És rendkívül jellemző, hogy amikor 17 nyarán a pétervári munkásságban egy nagy izgalom volt, és egy nagy tüntetést akartak rendezni, Lenin a nagy tüntetés ellen foglalt állást azért, mert tudta, hogy az erőviszonyok olyanek, hogy nem lehet még döntő összeütközésre hozni a proletariátust a burzsoázia és a mögötte álló rétegekkel. Tudvalevő, hogy ez a tüntetés Lenin akarata ellenére megvolt, bizonyos polgárháberus jelenségek már ettől is fölmerültek, de levertek őket, és az is köztudomásu, hogy Lenin például kénytelen volt az illegalitásba menni. Utána ellenben a Kornyilev-kísérlet után a Kornyilev-puccs meg-hiusulása után beállt egy rendkívül vehemens fejlődése a ferradalmi irányzatnak. Ez Leninnél kétféle formában nyilvánul meg. Egyrészt, ha jól emlékszem, szeptemberben ír egy cikket, amelyben felszólítja a munkástanácsoknak menševik-szociálferradalmár többségét, hogy vegyék át a hatalmat, és megígéri nekik, hogy a kommunista párt, amennyiben ők szocialista referátokat hoznak, egy lejális oppeziációt fog velük szemben gyakorolni. Pár napra rá, ír aztán Lenin egy cikket, hogy úgy látszik, hogy ez a szituáció csak pár napig tartott, és most már elmúlt. És most következik 17, amikor Lenin ugyanazzal a hevésséggel és türelmetlenséggel, amellyel ő ellene volt a júniusi tüntetésnek, ugyanúgy köve-

teli a hatalom megragadásának a kérdését, és régi közeli híveivel, mint Zinovjevvel és Kamenyevvel, hosszú időre szakít azért, mert ők ellene vannak ennek. Vagyis azt lehet mondani, hogy Lenin júniusban türelmes volt, és októberben nem volt türelmes, aszerint, hogy az objektív és szubjektív faktorer a ferradalemban milyen volt, és ezzel megint visszatérünk ahhoz a kérdéshöz, hogy a nagy elvi kérdések alkalmazásában mindig a konkrét helyzet konkrét analizise dönt.

Kovács A: Ezekben az években az a kérdés, hogy mi tulajdonképpen a ferradalmi megatartás, az a legkülönfélébb eseményekkel kapcsolatban és a legkülönfélébb módon vetődik föl. Mondjuk, a nyugati diákmozgalmakban egyféleképpen, ugyanakkor a szocialista országokban úgy tevődik föl a kérdés, hogyxan lehet ferradalmárnak lenni egy olyan országban, ahol ilyenfajta ferradalmi akciók nincsenek, ahol a ferradalmi erők hatalomra jutottak, és ahol a tennivalók egész más jellegűek. Mit ezzel kapcsolatban kérdezném, mint olyan embertől, aki most már több, mint 50 éve ferradalmárnak mondhatja magát, hogy mit tudna ezzel kapcsolatban mondani?

Lukács György: Nézze, itt a dolog úgy áll, ezeket most, hogy maradjunk a diákmozgalmaknál, ezeket én rendkívül szimpátiával ítélem meg és nézem, mert ha összehasonlítom a 45-ös állapotot a mostani állapattal, akkor 45-ben úgy nézett ki, hogy ez az amerikai életforma, ez a manipulált kapitalizmus egy teljes győzelmet arat ideológiailag is. Az, hogy legalább egy réteg elkezd mozgólódni, és a mozgólódása nem tudatosan, és

ennél fogva nem a helyes eszközökkel játszódk le, ez nem jelent semmit. Szabad a dolgot telán paradox módon úgy kifejezni, hogy amikor a régi, eredeti akkumuláció után létrejött a modern kapitalizmus, az átalakult gépiparrá, a munkások ösztönszerűleg érezték, hogy a gép degradálja őket. Erre létrejött a géprembelésnek a ténye. A géprembelést, mint taktikát nem lehet helyeselni, és a munkásmozgalom nem is tartotta fenn. De, hogy a géprembelés egy szükségszerű etap volt, ami azután elvezetett a munkásoknak szakszervezetekbe való szerveződéséhez, és így tovább, ez kétségtelen. És ha a diákokat most nem mint egy ferradalmi cselekvés modelljét veszem, hanem mint egy világtörténelmi mozgalomnak a kezdetét, amit úgy fejeznék ki, az értelmiségre nézve, hogy; - most mindegy nekem, hogy a diákok így fogalmazzák-e vagy nem - objektíve szerintem emögött az van, hogy a diákok azt mondják: mi nem akarunk manipulált szakidióták lenni és keresnek egy utat. Ezt az utat még nem találták meg, és nem is fogják addig megtalálni, amíg nincsenek még szélesebb rétegek, amelyek ez ellen a manipulált kapitalizmus ellen föllázadnak, aminek a kezdeteit most megint nagyon primitív formák között látjuk az Amerikában és másutt megnyilvánuló Vietnam-ellenes mozgalmakban, látjuk a néger kérdésben és a néger kérdés körüli vitákban. Ugyhogy azt lehet mondani, hogy mi most a manipulált kapitalizmus elleni ferradalmi lázadás első kezdeti stádiumaiban vagyunk, ami körülbelül, nem tudom én, megfelel - a megfelelést mindig nagyon óvatosan kell fölfogni, mert hát a történelemben nem ismétlődnek a dolgok, azért én csak illusztrációnak mondom -

amikor a munkásmozgalom a XVIII. század végén és a XIX. század elején beindult. Akkor még nem volt szó marxizmusról, de mindezek nélkül a marxizmus soha nem jött volna létre. Most már, ha a mai dolgokról beszélek a szocializmusban, itt van egy új és nagy probléma, amelyben Lenin egy régebben lehetséges és később mindinkább lehetetlenné váló fejlődésnek az utolsó nagy alakja volt. Tudniillik felejtjük el, hogy a munkásmozgalom kezdetén, ha csak Marx és Engels és Lenin nagy alakjaira gondolunk, perszonálunióban egyesül a munkásmozgalom nagy teoretikusa és nagy praktikus vezére. Mind a háromban az egy személyben volt. Ezt igényelte a maga számára, mint Lenin utódja, Sztálin. Ha ma megítéljük, akkor azt hiszem a történelem objektív értéke az, hogy Sztálin egy meggyőződött ferdelmár, egy nagyon okos és tehetséges ember, és azt mondanám, egy elsőosztályú taktikus volt, azt mondanám, minden teoretikus érzék nélkül. Én ezt most nem tudom kifejtteni, azémes írásomban írtam arról, hogy ellentétben a Marx-Lenin periódus fölfogásával, ahol létezett egy nagyszabású teoretikus elképzelés az egész világ-mozgalomról, ebből adódott bizonyos területekre egy stratégia és a stratégián belül jöttek kétféle az egyes taktikai döntések. Most Sztálin ezt a maga pszichológiai értelmében megfordította: nála a primer a taktikai döntés, és a teóriát a taktikai döntéséhez alkalmazták. Hogyha talán illusztrálnám egy pár példán: nem igaz az, hogy Sztálin egy nagy analízis révén jött rá arra, hogy az osztályharc a proletárdiktatúrában folyton élcsedik, hanem ő úgy vélte a 30-as évek elején, hogy neki taktikailag szükséges a régi belsevikiek közt lévő

ellenzékét megsemmisíteni. Mivel ezt taktikailag helyesnek találta, kitalálta hozzá ezt a teóriát, hogy az osztályharc folyton élesedik. Ugyanezt lehet még világosabban látni egy olyan taktikai döntésben, ahol Sztálinnak taktikailag igaz volt. Tudniillik amikor Hitler a második világháberu elején győzött katonailag Franciaország és Anglia seregei fölött, akkor volt egy olyan helyzet, amikor nem volt bizonyos, hogy most a német offenzíva Csehszlovákia felé fog-e menni, vagy pedig tovább folytatják a nyugati delget. Hogy Sztálin ott egy kísérletet tett a Molotov-Hitler paktumba, hogy ezt a folyamatot megállítsa és megessza a kapitalizmust fasiszták és nem fasiszták között, ebben Sztálinnak taktikailag tökéletesen igaz volt. De ha most hozzávesszük, hogy Sztálin ennek következtében hozzátett a Kominternnél egy határozatot, amely azt mondja ki, hogy most folyó háberu éppen olyan, mint az első világháberu, egy imperialisták közötti háberu, ennél fogva a kommunisták taktikája nem lehet más, mint a Liebknechté, hogy az ellenség a saját országokban van - ezt mondani a francia kommunistáknak, akik Hitler ellen harcolnak, világos, hogy egy teoretikus lehetlenség, amelyet csak úgy lehet megmagyarázni, hogy Sztálin számára ez taktikailag, a taktikából levent következtetés volt. És, hogy ezt én nem most egyénileg mondom, az látszik, hogy egy olyan híres és a pártjához hű kommunistának, mint Aragonnak a Kommunisták c. regényciklus első kötetében részletesen le van írva, hogy milyen szörnyű zavart idézett elő a francia kommunistákban ez a sztálini magatartás. Most már Sztálin alatt ez, hogy a párt vezetője, mondjuk, a párt első titkára egyszerűen a hivatott teoretikusa a pártnak, mint tudvalevő, elterjedt mindenfelé, és létrejött, hogy egy Rákosi, és egy Nevetny,

és így tovább, nemcsak a párt első titkára, hanem az illetékes teoretikus. Itt tisztában kell lennünk, hogy annak a valószínűsége, hogy a munkásmozgalmak még egy Marxot, Engelst vagy Lenint kapjen, rendkívül kicsi. És fölmerül most az a kérdés, milyen viszony van az ideológia kialakítása és a pártok politikai taktikája között. Ez az én véleményem szerint ma egy nem megoldott kérdés, és a jövőbeni munkásmozgalmak egyik legfontosabb kérdése. Most maradjunk amellett, hogy ez egy kérdés.

Kovács A: Tehát úgy gondolja, hogy mondjuk a nyugati diákmozgalmak és általában ezek a mozgalmak szervezetlenek, anarchisztikusak, a géprembelőkhez hasonlítanak, mert...

Lukács György: Ezek kezdődő mozgalmak...

Kovács A: Tulajdonképpen, tehát valaminek a hiánya miatt...

Lukács György: Igen. Mert nézze, a dolog úgy áll, hogy ezáltal - most ne felejtse el, hogy a sztálini uraleom a 30-as évek elején kezdődött, most a 60-as évek végén járunk, szóval négy évtizedről van szó - ennek természetesen megvannak a következményei nálunk is és a nyugati mozgalmakban is. A nyugati mozgalmakban az a jellemző - most megint nem először mondok valamit, hanem ezt többször megírtam, - hogy a szocializmusnak az a fajta vonzódereje, ami 17 után volt, amikor a szocializmustól egészen távol álló emberek érezték ezt a, ennek a latin mondásnak, hogy "Mea causa agitur" a létezését, ez a "mea causa agitur"

a mostani szovjet szocializmust illetőleg megszűnt. Itt nagyon érdekes, most legyen szabad egy polgári irodalomtörténészre, egy német irodalomtörténészre, egy Jens nevűre hivatkozni, aki a német irodalom történetét írja meg. És a 20-as évek német irodalmában konstatál egy nagy politikai ellenzék, és ő teszi hozzá, megint a polgári irodalomtörténész, hogy a Szovjetunió léte tette lehetővé ezt az ellenzék, és amikor a nagy pörök révén szűnőben volt ez a hatása a Szovjetuniónak, a német irodalmon belül az igazi ellenzéki mozgalmak elhaltak. Ez egy nagyon érdekes nyilatkozata egy polgárnak, mert nem lehet azt mondani, és nem lehet azt kívánni egy nyugati értelmiségitől, hogy azokat a tisztán taktikai jellegű határozatokat, amelyeket ma a szocialista államokban hoznak, hogy ezeket ő mint a saját életproblémáit értékelje. Márpedig semmiféle ember nem lesz azért szocialista, hogy egy más országban támogasson valamilyen rezsimet, hanem azért válik szocialistává, mert az az érzése, hogy ennek a rezsimnek a fennállása őt hozzásegíti ahhoz, hogy az értelmes élet felé való tisztán szubjektív meggyőződése érvényesüljenek. Ha visszagondol arra, hogy a francia forradalom minél inkább Magyarországon hogy hatott a Martinevics-mozgalmnak az irói részére, akkor nagyon könnyen lehet látni Kazinczynál és másoknál, hogy ez, a francia forradalomnak ez a "mea causa agitur" része hogyan hat az irodalomra. És ez a vonzóereje a szocializmusnak rendkívüli mértékben lecsökkent. Ezáltal a forradalmi marxizmus befolyása is csökken, és a diákmozgalmaknak ez a, hogy úgy mondja, happening oldala összefüggésben van azzal, hogy a marxizmus becsülete most kezd, hogy mondjam, lassan helyreállni.

Most egy olyan folyamatnak vagyunk a tanúi, a kapitalista országokban, ahol a marxizmus, amelyet 45-ben⁸⁴ elavult XIX. századbeli ideológiának tekintettek, megint egy fölfelémenő vonalban van. A fölfelé menő vonal egyáltalán nem jelenti, hogy már a helyes vonalban van. Most megint, ha megengedi, hogy egy történelmi analógiát mondjak. Ha összehasonlítja az angol géprembelókat mondjuk a Proudhon elméleteivel, nem kétséges, hogy egy óriási haladást jelentett, hogy egy Proudhon föllépett Franciaországban. Ennek ellenére, mint Marx ezt bebizonyította, Proudhon elmélete lényeges kérdésekben teljesen helytelen. Ugy, hogy én nem állítom azt, hogy a most mindenfelé létező dramák, gondolatok, a francia marxistákra gondolatok, nem tudom én, Marcusera, Bleckra és másokra...

Kovács A: ...ett van az elaszoknál...

Lukács György: ... hogy ezek mindenütt helyes álláspontokon állnak, de létrejött az intelligencia egy nagyon széles rétegében-és maga helyesen mondja - már például egy nagy pártban, az elasz pártban az az érzés, hogy az a marxizmus, amit ma hivatalosan hirdetnek, az a számunkra használhatatlan. Két delegációra van szükségük, egyrészt visszatérni az igazi marxi módszerre, és azt hiszem, hogy a Lenin-kérdésben én érintettem is egy pár pontot, ahol az az ellentét a marxi módszerrel látszik, másrészt, ami a sztálini marxizmusból önkéntelenül következik: marxizmus elemzésnek kell alávetni a kapitalizmusnak azt a folyamatát, amely Marx és Engels halála után lejátszódott. Ennek tudniillik, marxi analízise nincsen, és most azon dolgozik a világ

intelligenciájának a legjobb része, hogy megteremtse ezt a marxi analízist a filozófiától kezdve a konkrét ökonómiáig.

Kovács A: Azt hiszem, Leninnek van bizonyos analízise, mert itt a Marx és Engels utáni periódusról...

Lukács György: Nézze, ez a Lenin életművének a sok tekintetben a legproblematiszabb részei közé tartozik. Ő rendkívül jól felismert egy pár új jelenséget, de ezek az új jelenségek akkor nem voltak annyira kifejlődve, hogy lehetett volna egy helyes értékelést adni. Tudniillik Lenin, mint tudja, az imperializmus könyvében arról beszél, hogy a munkáriszterkráciát és bürokráciát kvázi megvesztegeti a kapitalizmus, és az osztálya ellen állítja. Most mi itt a valóságos folyamat? A valóságos folyamat az, hogy a XIX. században a kapitalizmus kiterjedt bizonyos nyersanyagok termelésére és földelgezésére, másrészt az úgynevezett nehéziparra. Nem szabad elfelejteni, hogy egy úgynevezett könnyűipar az egy mesterség volt Marx idejében, még jóval Marx ideje után, mert én például fiatal koromban emlékszem, hogy a cipőimet egy egy vagy két segéddel dolgozó kis szusternél rendeltem meg, és az a tény, hogy az ember benne egy üzletben és vélegat két vagy három cipőgyár cipője között, abban az időben még egyáltalán, tudniillik mint tény, nem létezett. És ez most vonatkozik az élet minden megjelenésére, a fogyasztás minden megjelenésére, a termelésre és, hogy még hozzátegyük, a szolgáltatás mindenféle formájára. Én olvastam egyszer egy statisztikát, éppen az Egyesült Államokról, ami egy nagyon jellemző

deleg, hogy a szolgáltatásban több munkás van ma alkalmazva, mint a nehéziparban. Most, ha nagyon leegyszerűsítve fejezem ki ennek a következményét, ennek az a következménye, hogy a munkástömegek fogyasztása a kapitalista osztály elsőrangú érdekévé válik. Amíg a fogyasztási, a szolgáltatási területekx nem kapitalisták, a kapitalistának egészen mindegy, hogy a munkás hogyan szerzi be a cipőjét. Mihelyt a cipőgyárak konkurrálnak egymással, akkor egyáltalán nem köszönjük hogy öt vagy hét vagy nyolcmillió munkás hol szerzi be a cipőjét. Azt akaram ezzel mondani, hogy ebben az egész manipulált kapitalizmusban a munkáosztály jó módja emelkedésének, ami egy kétségtelen tény, nem az az oka, hogy a kapitalizmus megszűnt kapitalizmus lenni, hanem az az oka, hogy a kapitalizmus átment ~~unkikny~~ ökonómiailag egy más stádiumba, mint amelyben Marx, sőt Lenin életében volt, és ez a stádium nem volt előre látható. Mostmár úgy, ahogy Lenin kidelgezett a háberuval és az imperializmussal szemben egy bizonyos új stratégiát és taktikát, amely még Marxnál még nem volt meg ebben az értelmében, úgy kellene nekünk ezt az analízist megcsinálni a későbbi kapitalizmusnál, ahol az én véleményem szerint a 29-es krízis a fordulópontnak az ideje, hogy a 29-es krízis is messzemenően a régi kapitalizmusnak a krízise volt, és a 29 utáni New-dealben jönnek létre és bentakoznak ki ezek az eddig tendenciaképpen meglévő dolgok, mint a kapitalizmus uralkodó áramlatai. Azt hiszem, nem kétséges, hogy a nyugati haladó mozgalmaknak a taktikáját nélkül az elemzés nélkül nem lehet megcsinálni. Ez az elemzés még nincsen meg, mert egyrészt a régi marxizmus fölmondta a szolgálatot, ezzel szemben, másrészt Nyugaton nem volt

marxizmus, amely ezt megcsinálta volna. Ugy, hogy mi most a marxizmus egész teóriájában egy kezdeti átmeneti állapotban vagyunk.

Kovács A: A kérdés bizonyos mértékig másképp tevődik föl egy szocialista országban, ahol nagyon gyakran találkozni olyasmivel, hogy bizonyos kisebb vagy nagyobb problémák sokakban - különösen fiatalokban, akiknek nincsenek forradalmi tapasztalatai - olyan álláspontot, vagy olyan szkepszist alakítanak ki, hogy tulajdonképpen nem lehet forradalmárnak lenni. Ezzel kapcsolatban...

Lukács György: Nézze, ez megint egy általános következménye a dolgoknak. Nem szabad elfelejteni, hogy az olyan emberek a száma, akik mindig forradalmárok, minden körülmények között, nagyon kicsi. Ide most nemcsak a Marx-Lenin típusú emberek tartoznak, hanem tartozik például, ha veszem a 9e5-ben nagyon megnövekedett belsevik pártot, nem kétséges, hogy 9e7 után a belsevik pártnak a tagsága lement az ötödrészére, vagy tízedrészére. Ugy, hogy itt egyrészt fontos, hogy létezhet egy olyan forradalmár réteg, amely az ellenforradalmi időben is megmarad forradalmárnak, ennek az objektív alapját nagyon helyesen fejezte ki Marx 49 után, 1849 után, amikor ő azt írta egyszer egy cikkében, hogy az ellenforradalmi talaj is forradalmi. Ebben neki egy világtörténeti értelemben igaza van, és egy olyan embernek a forradalmiságát, mint mondjuk Marx és annak szűkebb környezete, ez fönn is tarthatta. De lehetetlen, hogy a berlini átlagmunkás ezt egyszerűen átveszi, és a maga cselekvésének az irányítójává veszi, Ugyhogy tudunk köll, hogy

ez a mestani állapot bizonyos fókig egy szükségszerű kezdeti állapota egy átalakulásnak. Csak az a fontos, hogy ennek a manipulált kapitalista rendszernek egyrészt, a sztálini rendszernek másrészt, most kezdenek megnyilvánulni az ökonómiai következményei is. És nem véletlen, és én azt annak idején ebből a szempontból melegen üdvözöltem, hogy az olyan természetű referatkérdések, mint a mi mechanizmus kérdésünk, szükségszerűen fölmerültek. Mert csak nem gondolja, hogy a nálunk nagyon befolyásos Rákosi-féle bürokrácia eltűrt volna egy gazdasági referátot, ha nem látta volna, hogy a gazdaságot a régi módon vezetni nem lehet. Most én akkor, ha szabad magamra hivatkozni, amikor bevezették nálunk a mechanizmust, az új mechanizmust, akkor én egy, az Unitának adott interjúban teljesen az új mechanizmus mellett foglaltam állást, két történelmi előfeltételt állítva hozzá. Egyrészt, hogy az új mechanizmusra való áttérés létre fogja hozni az igazi marxizmushoz való visszatérést, másrészt, hogy a mechanizmus megvalósítása létre fogja hozni a proletárdemokráciát. E kettő nélkül szerintem sem nálunk, sem máshol egy ökonómiai referátot nem lehet végrehajtani, ezek létrejöhtének azonban még nagyon komoly gazdasági, társadalmi és ideológiai akadályai vannak, úgyhogy úgy kell fölfogni a mostani időt, hogy nyilvánvalóvá vált a két rendszernek, ^{annak} ami 45 után a világot uralni látszott, a sztálini rendszernek a szocializmusban, a manipulált kapitalizmusnak a kapitalizmusban, hogy ennek a két rendszernek a válságállapotába jutottunk.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Kovács A: Én az egyén szempontjából tenném föl a kérdést. Tehát az egyes ember, aki ma él, és ma dolgozik, annak milyen lehetőségeit látja?

Lukács György: Nézze, az egyes embernek a saját képességei és főképpen a saját karaktere szerint korlátlan lehetőségei vannak. Megakadályozni azt, hogy valaki egy rossz időben a helyes teóriát képviselje és egyedül képviselje, hatás nélkül, ennek nincs akadálya. Most, hogy egy nagyon föltűnő, és látszólag nem politikai dolgot mondja, névre most nem emlékszem, de tudom, hogy a késői görög korban, az alexandrinus korban, volt egy görög csillagász, aki már a kepernikuszi álláspontot foglalta el a naprendszerrel szemben. Szóval ez már akkor is gondolatilag lehetséges volt. Az illető embernek a műve azonban teljesen eltűnt, és csak nagy szakemberek tudják egyáltalán a nevét. Most, hogy ez társadalmi jelenségeket illetőleg szakadatlanul fölmerülhet, ez nem kétséges. És itt egy óriási skálája van a Marxtól kezdve, aki a nagyon reakciós és visszamaradt Németországban megtalálta a marxizmusnak az elméletét, egészen, hát nem tudom én, mindenféle emberekig, akikben egy bizonyos teoretikus mozgás létrejön, anélkül, hogy helyes álláspontra... Ne felejtse el, hogy Marxnak Proudhentől Moses Hess - ig számos kortársa volt, aki éppúgy kereste a szocializmust akkor, mint ő, de rossz úton kereste.

Kovács A: Azt hogy ítéli meg, hogy ma egy cselekedni akaró embernek milyenek a lehetőségei?

Lukács György: Nézze, a cselekedni akaró embernek a cselekvési lehetősége természetesen nem óriási nagy. Viszont nem létezik olyan idő, ahol valamit csinálni ne lehetne. És különösen, és ez most tulajdonképpen a döntő kérdés: nem lehet megakadályoz-

ni, hogyha teoretikus hajlandóságu emberek a teória kidelge-
zása felé forduljanak, és ezáltal egy bizonyos befolyásra te-
gyenek szert, megint ezekkel az összes nehézségekkel, és, és
félrevezető és rossz utra terelő delgekkel. Itten csak arra
van szükség, hogy az emberek Nyugaton ne ismerjék el, hogy
ez a manipulált kapitalizmus egy új korszak, ami se nem kapi-
talizmus, se nem szocializmus, hanem vizsgálják meg. Márészt
mindlunk - és erre én nagy súlyt helyezek, és mindig megmen-
tem ebben a véleményemet, hogy legyünk azzal tisztában, hogy
egy egész csomó döntő kérdésben Sztálin nem folytatója, hanem
az ellenkezője Leninnek. És ebben a tekintetben a Lenin-féle
forradalmár típushoz való visszatérés, ez most emberi szem -
pontból, egyike a legfontosabb kérdéseknek. És ezért tartom
ilyen fontosnak, hogy mi Leninnel nem mint egy legenda-alak-
kal, hanem mint egy valóságos emberrel ismerkedjünk meg. En-
nek ma nagy politikai és aktuális jelentősége ^{is} van.

Kovács A: Most felteszik a kérdést az emberek: mikor növeksze-
nek ezek a lehetőségek? Tapasztalható egy bizonyos bürelmetlen-
ség...

Lukács György: Nézz, itt a dolog úgy áll, hogy tisztában kell
lenni azzal, végeredményében, mikor Marx 83-ban meghalt, akkor
ő még távol volt attól, hogy még csak egy olyan munkásmozgalmat
is érjen meg, mint amelyet mondjuk Engels megért. Itten kell,
hogy az emberben meglegyen, amiről az előbb beszéltünk Lenin-
nél, a türelem és a türelmetlenségnek ez a megfelelő dialekti-
kája, amire nincs szabály, amit minden embernek a maga számára
kell meghatározni. És itt megmondani egy akár statisztikai

törvényszerűséggel, hogy milyenek a kilátások itt, ez az én véleményem szerint lehetetlen.

Kovács A: Biztos, hogy ezek az illúziók, amelyekkel, mondjuk mi Magyarországon 45-ben néztük az eseményeket, ezek az illúziók felülvizsgálatra szorulnak, tudniillik, hogy egyik napról a másikra változtathatunk alapvető dolgokon...

Lukács György: Nézze, ez igaz, csak éppen figyelembe kell venni, hogy 45-49-ig terjedő magyar fejlődésnek pozitív oldalai is voltak, amelyet azután 49-ben Rákosiék leépítettek, és ezeknek a pozitív oldalaknak egy lehetséges folytatásuk van. Mert ne felejtse el, ezt már adatokkal kimutatták, és bebizonyították, hogy különösen a Tiszántul, a Viharsarek - ban és annak környékén ezek az általuk spontán csinált bizottságok, amelyek földesztással és mással foglalkoztak, hogy ezekben volt egy tendencia bizonyos fokig 17-es munkástanácsokká átalakulni, amit aztán Rákosiék és természetesen a velük koalícióban lévő pártok megakadályoztak. Ugye, ezt a 45-49-es periódust az embernek két oldalról kell nézni. Nézni kell azt a pozitívumot, ami benne van, és azt, amivel ennek a pozitívumnak a kifejlődését megakadályozták.

Kovács A: Most arra gondolok, amit Nagy Lajossal kapcsolatban mondott el, erre a türelmetlenségre...

Lukács György: Igen, nézze, hát hogyha akarja, elmondhatom ezt a dolgot. Ez a fasizmus elején volt 34-ben egy irdi kongresszuson Moszkvában, és ezen Nagy Lajos ott volt, és minthogy

jó viszonyban voltunk egymással, meglátogatott engem, és a beszélgetés közben kérdezte tőlem, hogy mit gondolok, hogy Hitler utalma meddig fog tartani. Erre én azt mondtam neki, hogy én nem vagyok próféta, amennyire én előre tudom látni, 10-15 évig tart. Erre Nagy Lajos éktelen dühbe gurult, vörös lett, és az öklével verte az asztalt, és azt kiabálta nekem; én nem vagyok olyan jó kommunista, mint maga, hogy nekem mindegy legyen, mikor tör ki a ferradalem. Itt láthat egy ilyen türelmetlenséget. Most szabad ezt, hogy ne teoretikusan, egy másik anekdotával illusztrálni. Moszkvában a nagy tüntetéseket rendkívül reszrul rendezték. Ennek az volt a következménye, hogyha el akarták érni, hogy egy üzem vagy egy intézmény munkásai egy óraker elvonuljanak a Vörös térre, akkor hat óra reggelre odarendelték őket valahová. Hát ez történt velünk egy ilyen fölvenuláson, és én véletlenül együtt mentem egy nagyon tisztességes és rendes 19-es emigráns asszennyal. És, amikor megyünk, és egyszerre kezdődnek látszani a Krcal tornyai, akkor ez az asszony lelkesedésbe esik, és azt mondja: látja, ezért érdemes volt reggel hat óraker odamenni, hogy ezt most meglássuk. És én most egészen ellenkezően, mint Nagy Lajosnak, azzal feleltem neki: ha Lenin olyan türelmes lett volna, mint maga, soha nem ülték volna a belsevikiek a Kremlben. Nem tudom, hogy a két anekdota mutatja-e, hogy a türelem és türelmetlenség nem egy olyan egymást kizáró metafizikai ellentétek, hanem ugyanaz az ember - most megint visszatérek Leninre, és a konkrét helyzet konkrét analizisére, - ugyanaz az ember kell, hogy egyszerre türelmes és türelmetlen legyen.

Kovács A: Most engedjen meg egy személyes jellegű kérdést.

Hogyan lett forradalmár valaki, aki tulajdonképpen olyasmivel foglalkozott életének már elég jelentős periódusában, mint irodalomesztétika, művészet, tehát olyasmik, amik látványlag elég távol állnak a kifejezetten gyakorlati politikai vagy forradalmi cselekvéstől?

Lukács György: Nézze, itt, ha magamról kell beszélni, én forradalmi cselekvésre 18 október után gondoltam. De itt megint úgy van, hogy olyan ember, aki nem cselekszik forradalmilag, azért állhat ezen az állásponton, hogy az egész társadalom úgy, ahogy van, egy kellettető valami, és az volna a kívánság, hogy helyébe jöjjön egy új deleg. Most ennek a nemzedéknek, amelyhez én tartoztam, ebben volt egy nagy szellemi vezére, tudniillik Ady Endre. Ady Endre gyökerelte miránk azt a benyomást, hogy az a dzsentroid kapitalista Magyarországnak, ami van, az egy elvetendő deleg, és a helyes magatartás, ahogy Ady egy versében mondja: "pretestáló hit és küldetéses vétő, eb ure farkó, Ugecsa non cerenat". Most én ezt egyszer, ezt a paradoxát már kifejeztem, hogy bennem fiatal koromban a hegeli filozófia esszétársadalmi fölfogása úgy vegyült az Ady "Ugecsa non cerenat" - jával, hogy én a hegeli filozófiának azt a tételét, hogy el kell, hogyishívják, helyesnek kell elismerni a történelmi fejlődés minden etapját, és ennél fogva van egy kibékülés a valósággal, én ezt anélkül, hogy gondolatilag nagyon tisztáztam volna, az "Ugecsa non cerenat" nevében elvetettem, és ezzel bennem volt egy bizonyos nem-kötöttség a kapitalista társadalommal szemben. Nem állítom azt, hogy egy szocialista képzet lett volna arról,

hogyan kell csinálni, csak, hogy azt, hogy a kapitalista társadalom a legrosszabb társadalom, ami lehetséges, ezt, ha végig elvassa az irodalomesztétikai tanulmányokat, nagyon sok helyen fog találni, ahol ez egy, nem tudom én, egész nyíltan ki vannak fejezve. Most ezzel én nem állítom, hogy ez az út a szocializmus felé. A szocializmus olyasvalami, amit a köz-mondás szokott mondani, hogy "minden út Rómába vezet." Itt azt lehetne mondani, mondhatnám, hogy "minden út Rómába vezethet." Hogy minden embernek, aki nem adta el a lelkét a kapitalizmus ördögének, szabadon áll az útja, hogy egy pillanatban ebből vagy abból a motívumból szocialistává váljen.

Kovács A: Ugy tudom, a körülményei nem predesztinálták arra, tehát a családi körülményei, hogy népbiztos legyen.

Lukács György: Nem, egy kapitalista környezetből származtam. De ennek - megint szubjektíve beszélek - igen nagy előnyei voltak. Hogy tudniillik az, hogy én a kapitalizmusnak a negatív oldalait nem könyvekből, hanem, azt lehetne mondani, családi alapon tanultam meg. És ennél fogva az, ami most például nagyon sok intellektuálisban megvan, hogy ha csalódott a szocializmusban, akkor hozzácsapódik valami kapitalista áramlatához, ez énnél nem lehet, mert én olyan mélyen megvetettem, gyermekkeresztől fogva a kapitalizmust, hogy minden lehetséges, csak az nem, hogy visszatérjek a kapitalizmusához.

Kovács A: Voltak karakterbeli motívumok?

Lukács György: Nézze, ez egy komplikált dolog, ami nem érdekes, ez összefügg az anyával való viszonyhoz, és mindenféle, az e -

gész környezetnek a megítéléséhez, ez lassan kialakult, ez most azt hiszem, nem érdekes, mert ez minden embernél másképpen van.

Kovács A: De azt hiszem, azért érdekes valakinél, aki ezt az utat megtette...

Lukács György: Esetleg egyszer meg fogja az ember írni, de így egy pár szóval elmondani nem érdekes, mindenesetre az van, hogy én mindenféle igenelhető megoldást el tudok képzelni, csak a kapitalistát nem.

Kovács A: Amikor belekerült a ferradalmi mozgalomba, 19-ben és később is, ez azt hiszem, nagyon nagy kockázatok vállalásával járt. Volt-e olyan helyzet az életében, amikor...

Lukács György: Nézze, a dolog úgy áll, hogy ezt megint minden józan embernek tudnia kell, és itt megint vi szia köll menni a mindennapi életre. Az emberek rendkívül óvatosak, azt én elismerem, és rendkívül nehezen vállalnak felelősséget. Ellenben minden nap látom, hogyha például hazulról elmegyek a postára egy levelet föladni, hogy hogy mennek az emberek át itten a Telbuchin köruten a vásárcsarnok körül, ahol egy nagy forgalom van, és látom, hogy minden nap száz és száz ember van, aki kockára teszi az életét azért, hogy egy fél perccel előbb érkezzen meg a vásárcsarnokba. Most, ami azt mutatja, hogy minden ember számára adva van a lehetőség, hogy az életét kockára tegye, most az egyik értelmes dologért, a másik egy nem értelmes dologért teszi kockára. De olyan emberek, akik nem mernének egy ellenvetést

csinálni a főnöküknek, úgy szaladnak egy autó előtt közvetlenül, úgy én nem mernék az autó előtt szaladni!

Kovács A: Namost, azt hiszem, hogy most még 19-nél maradva, talán még a népbiztesságnál, -mert az mégis kulturális nép - biztosság volt, ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ még nagyobb kontraszt volt, amikor a hadsereghez került mint politikai biztos.

Lukács György: Természetesen. Csak akkor az egy szükséges de-
leg volt, és akkor, és hogy most egy szóval fejezzem ki, az
elfegulatlan nézésnél rögtön kijön egy pár deleg. Ha az ugy-
nevezett politikai megbízott azt gondolja, hogy 5 titekből egy
hadvezér, akkor egy marha, mert az utolsó vezérkari ember a
hadvezetés technikáját jobban érti, mint a politikai megbí-
zott. De ha a politikai megbízott rájön arra, - bizony isten
nem egy óriási felfedezés az én részemről - hogy a hadsereg
hangulatát illetőleg van két döntő deleg: hogy jó kezet kap-
janak, és pontosan megkapják hazulról a postát; ezt nem is e-
lyan nagy kunszt megcsinálni, és nem is olyan nagy kunszt erre
rájönni. Én rendkívül gondosan revidáltam mint politikai meg-
bízott, a konyhákat, direkt rajtaütéseket csináltam, úgy, hogy
mielőtt elkerültem volna a fronton egy zászlóaljhoz, egy domb
mögött megállítottam az autót, nehegy az autó közeledésére va-
lami csináljanak, és egyszerre benyitottam a konyhába. És kö-
veteltem, mutassák meg a mai ebédet. Ez egyáltalán nem egy
kunzt. És most egy ember, aki normális polgárian él, azt, hogy
az ebéd jó-e vagy nem, ezt meg tudja itélni. Ez semmiféle külön-

legas tehetséget nem követel.

Kovács A: De úgy tudom, hogy, hogy nagyon határozottan és keményen is föllépett néha.

Lukács György: Jó, nézze, ez megint van kritikus helyzetekben. Minekünk az volt a feladatunk, hogy Tiszafüredet védjük a román támadás ellen, és az esetleg sikerülhetett is volna, ha nem lett volna egy budapesti zászlóalj, amely egyszerre megfutott, és ezzel a románok a többi zászlóalj hátába kerültek, akik nagy nehezen tudták magukat átvágni a Tiszán. Most megint, nézze, ha az ember józanul gondolkodik, és amikor már odaát voltunk Pereszlón, akkor világosan látja - nekem volt ottan három zászlóalj, volt egy ilyen Debrecen környékéről, és egy székely zászlóalj, kitűnőek voltak, és az a, voltak ezek a budapestiek. Most egész kétségtelen, hogy én ezt a három zászlóaljt soha nem vihetem többé tűzbe, mert a debreceniek is és a székelyek is azt mondják: hiába harcolunk, hogyha ezek a budapestiek fölmondják a szolgálatot. Most itt gondolkodva nem volt olyan nagy kunszt rájönni, hogy köllött csinálni egy rögtönzött gyerekszolgálatot, a budapesti zászlóaljból egy pár embert halálra ítélni, és a piacon ott, ahol a másik két zászlóalj állt, a piacon mindenki előtt lelővetni.

És énnekem meggyőződésem, most Lenin ezt a lépést, amennyire nem helyeselte az én parlamentarizmus-cikkemet, ezt a lépésemet helyeselte volna. És megint az mondta volna: most pedig engedje meg, akkor nem ismertem...gondolok, a Lenin-féle kecsmai verekedésre.

Kovács A: Később aztán úgy tudom, hogy egyrészt itthon maradt Magyarországon, tehát azok közé tartozott, akik a ferraradalom után a folyamatosságot biztosították, később meg szintén visszajött...

Lukács György: Itt megint csak azt mondom, ez egy berzasztó egyszerű dolog. Hogy egy tisztességes embernél úgy van, aki á-t mondott, annak B-t is kell mondani. Ez megint ahhoz a Lenin-féle konkrét helyzet konkrét analíziséhez tartozik. Hogy vannak adott esetek, amikor egy ilyen dolgot meg kell csinálni.

Kovács A: Akkor 19-ben, amikor itthon maradt, azt hiszem, akkor Kervin Ottóval együtt vállalta...

Lukács György: Kervin Ottóval, igen.

Kovács A: Őt említette, mint azt a típust, aki megtestesítette ezt...

Lukács György: Ezt az eszkéts-ferraradalmiságot, aki a saját személyével egyáltalán nem törődött, és aki számára csak az ügy létezett.

Kovács A: A Herthy-rendszer, azt hiszem, a főtitkár Kervin Ottóra nyitotta a ferraradalom után, helett, tudomásom szerint, ő azok közé tartozott, akik a leghumánusabb megoldás mellett voltak.

Lukács György: Nézze, itt megint nem szabad ebből a humanizmusból egy fétist csinálni. Megint engedje meg, hogy két történettel illusztráljam a dolgot. Amikor fölfedezték ezt az Stenzl-Nikolényi-féle összeküvést, ez két rendőrtiszt volt, akiknek a lakásán százával találtak gépfegyvereket, gépfegyver szükségletet, és így tovább. Kervin ezt leleplezte, és a törvényszéki eljárás után létrehozta a halálos ítéletet Stenzl és Nikolényi ellen. Most azon az ülésen, ahol a népbiztosok tanácsa ezt, és az ezzel felmerülő helyelmi kérvényt tárgyalta, Kervin nagyon határozottan a kivégzés mellett foglalt állást. Hezzáteszem, én is támogattam őt, és végül sikerült egy többséget is létrehozni. Szóval a Kervin egyáltalán nem volt egy úgynevezett olyan humanista, aki minden ilyen dolgoknak ellensége lett volna. Most itten én csak egy kis anekdotát mondhatok el, mert nagyon periférikus; amikor a szovjet választások voltak nálunk, akkor egy középiskolai tanár nagyon föl volt háberedva, azoknak szerinte nem demokratikus voltán, és egy nagy beszédet végzett ki, amire az ottlévő rendőrség őt letartóztatta, és bevitték a Kervin-féle ellenferradalom elleni delegába. Most éjjel megjelent nálam ennek a tanárnak, nem tudom, a huga vagy nénje, akit ismertem, és hát kétségbeesetten mondta, hogy hát ezt most bevitték, most ezt a Kervin főbe fogja lövetni, és hát mit csináljunk. Én mondtam neki: sajnos éjjel nincs összeköttetésem Kervinhez, holnap reggel, ha bemegyek a népbiztosságba, mindjárt fölhívom Kervint. Csakugyan 9-ker fölhívtam Kervint, és említettem neki a nevet, erre Kervin elkezdett nevetni, és azt mondja: á, az egy belend számár, ezt már rég szabadonbocsátottam. Ez a két deleg megint

elégé mutatja, hogy Kervinban ez az igazság iránti érzék a legnagyobb mértékben ki volt fejlődve, és anélkül, hogy most aktszerűen ismerném, mélyen meg vagyok róla győződve, hogy Kervinnál ilyen, hát nem tudom én, kemely igazságtalanság, tudniillik itt kemely igazságtalanság bizonyos fókig egy ilyen, amit szektak mondani, mert én, megint ismételve, azt mondanám, hogy én ezeket a kiskörei kivégzéseket nem tartom igazságtalan de legnak, még akkor is, ha azok az emberek, akiket mi fölbölvettünk, nem azok voltak, akik fölbiztatták az embereket, hogy meneküljenek. De most itten van éppen ez a hegyishivják, ez a konkrét dialektikája, és világos, hogy a burzsoáziának az állott érdekében, Kervint, mint egy vérebet föltüntetni, aminek ő pont az ellenkezője volt.

Kovács A: Most az előbb említette, hogy a forradalomhoz Hegel és Ady vitte közelebb. Adyval kapcsolatban a legutóbb azt írta, hogy nem tipikusan magyar jelenség, és hozzátette, saját magát sem tartja annak. Ez alatt mit ért?

Lukács György: Nézze, ez megint, én azt egy interjuban részletesen kifejtettem. Megint itt el kell térni a vulgáris marxizmustól. A vulgáris marxizmus tudniillik szociológiailag kezeli az osztályokat, és ennél fogva ismeri a kis és a középnemességet mint osztályt, és ebből levezet mindenfélét. Most, ha maga megnézi konkrétan az európai történetet, akkor mit lát? Azt, hogy Angliában a XVII. század forradalmával kapcsolatban a kis- és középnemességnek egy része anyagilag teljesen megsemmisült,

egy más része beépült abba a kapitalizáló nagybirtokkal párhuzamosan fejlődő kapitalista fejlődésbe, és adta ennek az angol kapitalista gentleman-rétegnek tekintélyes részét.

Franciaországban a kis-és középnemesség hezzátkötötte a sorsát a főnemességhez, és 1793-ban vele együtt megsemmisült.

Németországban a porosz-junker-nemesség átalakult a porosz-junker elnyomatás legfőbb szervévé. Most Magyarországon egy egész speciális helyzet következtében, amely analógia, amelynek analógiai esetleg Lengyelországban vannak, ezt nem tudom, nem analizáltam a dolgot eléggé, II. József halálától, vagyis 1790-től a világi fegyverletételig egy pozitív haladó szerepet játszott mint a magyar nemzeti integritásnak a védelme a Habsburg elnyomatás ellen. Ennek történelmi analógiája alig van, és ennek az a következménye, hogy egy egész csomó embere ennek a referenckorszaknak joggal él a nemzetben mint egy nagy haladó jelenség. Ez most, ez a fejlődés összetört a világi fegyverletétellel, és létrejött Magyarországnak egy kapitalizálódása, amit már részben Bécsből inszenáltak, de olyan módon, hogy a kis- és középnemesség uralmi szervei, például a vármegyék és később az ebből kiinduló minisztériumok megmaradtak.

Ugye Magyarországon, nem mint például Franciaországban; olyan burzsoá uralom jön létre, amely a nemességet lesöpörte, hanem minálunk létrejött egy kapitalizálódás, amelynek az uralkodó és vezető osztálya a dzsentri és a tőke - sajnos Magyarországra megint egy jellemző dolog, megint a franciával szemben - a francia tőke az egy nemzeti tőke volt. A magyar tőke a XIX. században messzemenően egy német vagy zsidó tőke volt. Ez tehát nem mert a magyar dzsentri uralommal tisztá

kapitalista kategóriákat szembeállítani, hanem egy dzsentreid fejlődés jött létre. Most én azt állítom, hogy Kemény Zsigmond-tól, Jókaitól kezdve egészen mélyen be a Nyugat-időig, az emberek belenyugodtak Magyarországnak ebbe a dzsentri-dzsentreid fejlődésébe. Ady Petőfi után az első költő, aki fölmondja ezt a kompromisszumot, és aki Tisza Istvánt, nem mint a Gajániék, úgy nevezi, hogy egy "ur, aki delgozik", hanem a "ken Bárherly Erzsébetnek" nevezi, akinél egy tényleges lesőpréséről van szó a dzsentri uralemnak, és most ne felejtse el, itten újabban az utolsó pár évben létrejöttek ehhez érdekes dokumentumok, ha az ember elolvassa a Babits-Kosztelányi levelezést, akkor láthatja, hogy a fiatal Babits és a fiatal Kosztelányi a dzsentreid Magyarországnak nevébentiltakoztak az Új versek ellen. Tudja, és itt tartom én, hogy Ady egy egészen speciális kivétel volt, akinek a Nyugatban tulajdonképpen analógiája nincsen. És, ha szabad most mondanom, azért az Adyért lelkesedtem én.

Kovács A: És ilyen értelemben nem tartja magát tipikusan magyar jelenségnek?

Lukács György: Aminthegy, nézze, nekem van erre, szerencsére van egy dokumentumom 91e-ből, egy Ady-tanulmány, amelyben Adyról ebben a szellemben írtam, és ami megint karakterisztikus, a Nyugatban nem jelent meg, mert Osváth nem akarta közölni, és csak a Huszadik Században lehetett közölni.

Kovács A: Adyval személyesen találkozott?

Lukács György: Egyszer elvitt a barátom, a Czigány Dezső, aki jó barátja volt Adynek, a Harmadik hullóba, de akkor ott egy nagyon

ívós dzsentri társaság volt együtt, ahol abszolúte nem tudtam beszélgetésbe kerülni Adyval, és ennél fogva lemondtam róla.

Kovács A: Ez természetesen a további kapcsolatot semmiben sem változtatta meg.

Lukács György: Az állásfoglalásomat nem. Most, hogy Adynak mi volt a véleménye rólam, ezt őszintén szólva abszolúte nem tudom, mert még arra sincsen dokumentum egyelőre, hogy az én 91e-ben írt tanulmányomat Ady egyáltalán elolvasta-e vagy nem. Tudniillik itt nem lehet se pozitívet, se negatívet mondani.

Kovács A: Bartókkal hozzá párhuzamba Adynak a föllépését, Bartókkal találkozott, vagy volt-e személyes kapcsolata?

Lukács György: Igen, Bartókkal, Bartókot ismertem egy véletlen folytán, mert hugem, aki egy ilyen, mondjuk a dilettantizmus és a művészet határán álló csellista volt, és Pepper Dávidnak volt a tanítványa, amikor ő tanult, akkor a Pepper Dávid és Temen István ajánlatára a fiatal Bartók, aki akkor még zeneakadémiai hallgató volt, ő tanította zeneelméletre a hugemat. Ilyen módon minden héten egyszer láttuk egymást, és jó napot kívántunk egymásnak anélkül, hogy akár Bartóknak eszébe jutott volna velem beszélgetni, akár én - mert nagyon szimpatikus volt Bartók rögtön, mint mélyen érezve a saját inkompetenciámat a muzsikában - beszélgettem volna Bartókkal. Bartókkal szemben nálam maradt egy nagy szimpátia, ami megnyilvánult már akkor, amikor a Waldbauer-kvartett előadta a Bartók és Kodály dalait, és na -

gyon fekeződött, a Kékszakállu herceg és a Fából faragott királyfi után. Ugyhogy, akkor létrejött ez a diktatúrában ez a zenei direktórium, a Bartók, Kodály és Dehnányiból, amelynél csak ismételhetem, amit a zenészeknél mondtam: én egy teljesen fejbőlintó Jánossal változtam át, aki végrehajtotta mindazt, amit a szellemi vezetője ennek a direktóriumnak Bartók volt - amit Bartók akart.

Kovács A: De abban, hogy kit választott ki munkatársaknak, illetve...ez választott volt, nem tudom pontosan...

Lukács György: Ezek maguktól létrejöttek minden területen. A legprogresszívebb embereknek, hát nem tudom, így a képzőművészetben Kernsteck és mások, az irodalomban a Nyugat emberei, ami elment akkor a fiatalokig, annyira, hogy Déry és Kassák is tagjai voltak ennek a direktóriumnak, itt ezek, akik a régi rezsim elleni ellenzékben, mint vezető művészek szerepet játszottak, ez a zenében egy világos volt, hogy ez Bartók és Kodály is bizonyos fókáig, már egy bizonyos kompromisszummal Dehnányi, hogy ez egy megátalértetődő deleg volt, még hozzátéve azt, hogy a mi apparátusunkban a zenei ügyeket a Reinitz Béla intézte, aki Bartóknak fanatikus híve volt, ennélfelegva Bartók tényleg minden zenei kérdésben köröskörül tudta vinni a maga akaratát.

Kovács A: Azt hiszem, tipikusan magyar jelenség, és ez bizonyos mértékig meglepő, hogy a századforduló nagy egyéniségei, szinte alig voltak személyes kontaktusban. Ugy tudom, hogy

Ady és Bartók sem...

Lukács György: Semmiféle kontaktusban nem voltak. Ez tudniillik ennem ered, hogy rendkívül zavaros volt mindenkinek az ideológiai, és ennél fogva mindenki ment a maga útján anélkül, hogy nagy - ha szabad most ez a szubjektív dolgot mondani - de van nálam egy érdekes dolog, hogy nekem a magyar mozgalmak közül a képzőművészet mozgalmával voltak kezdettől fogva jó személyi kapcsolataim. Vedressel és Czigány Dezsővel egyenesen baráti viszonyban álltam, később pedig Ferenczyvel, Fényessel, Kernsteckkel, Ferenczy Bénivel egészen Nemeslampérth-ig nagyon jó kapcsolataim voltak, úgyhogy itten, itten például ezen a területen sokkal több személyi kapcsolatom volt, mint a Nyugatonál.

Kovács A: Lehetséges, hogy ennek a jelenségnek az is az oka, hogy a magyar szellemi életben nagyon sokáig megvolt az a bizonyos elmélet-nélküliség, az a bizonyos idegenkedés az elmélettől...

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Lukács György: Nézze, ez magint egy természetes dolog. Elmélet ott jön létre, ahol úgy alakulnak a társadalmi körülmények, hogy az elmélet egy szükséges faktorává válik egy rendszer fennmaradásának vagy elbukásának. Ha visszagondol a XVIII. század Franciaországára, akkor természetes, hogy a felvilágosodás készítette elő a nagy francia forradalmat. Ugyanúgy van az orosz irodalommal, zenével, kritikával, és így tovább, Puskinától egészen Cschevig. Most Magyarországon, ahol egy elvtelen paktum képezte az alapját az egész fejlődésnek, 49-től egészen 18-ig, ennek az

elvtelen paktumnak csak egy ideológiája lehetett, a híres magyar józanság dicsekvése, amely nem hajlandó ilyen teoretikus vagy ilyen általános delgekből kifolyólag cselekedni, ami nagyon korán meg nyilvánul, mert ha megvizsgálja Kemény Zsigmondnak a regényeit, például nem tudom én, a Zerd időket, ahogy ő ott Verbőczyt kritizálja, és Verbőczy alatt tulajdonképpen Kossuth-et érti, ott tulajdonképpen még az a kevés teória, ami a 48 előtti fejlődésben is van, Kemény Zsigmondnak sek.

Nézze, most megint hozzátéve, hogy az egész Nyugat-generáció -nak a legtehetségesebb kritikus a kétségkívül Ignátus volt. Most Ignátusnak az volt az álláspontja, hogy az új magyar irodalom -nak érvényt és helyet kell szerezni a fennálló dzsentririrodalom mellett. Nem arról volt szó, mint Adynál, hogy a "Költőcske Mihályek" -~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ at meg kell semmisíteni, hanem hogy a "Költőcske Mihályek" mellett legyen helye Adynak is...hely Ady részére is. Most ennek a, ennek az álláspontnak nincs teoretikusan kifejtendő alapja.

Ennélfogva Magyarországon ebben az egész 49 utáni időben tényleg az egyetlen, amiről lehetne beszélni, hogy egy nekiindulás volt, Erdélyi Jánosban volt egy bizonyos hajlandóság a világnézetre, de azt hiszem, tudja, hogy Erdélyi János egy teljesen magáramaradt és elszigetelt ember volt, akinek egy kemény ideológiai befolyása nem volt.

Kovács A: Azt hiszem, hogy ezen a területen bizonyos változás azért létrejött a magyar szellemi életben a felszabadulás után.

Lukács György: Én azt mondanám, hogy még kerébban. Itt érdekes, Magyarországon ebben nagyon igazolja ezt az előbb idézett Marx-fölfogást; hogy az ellenforradalmi talaj is forradalmi. Hogy a 19 után föllépő emberekben sokkal kevésbé volt meg a...most nem arról beszélek, hogy kommunisták lettek-e vagy nem kommunisták - de az Illyés-féle Puszták népe egy sokkal radikálisabb szakítás a dzsentri Magyarországgal, mint amilyen még a 19 előtti Méciez Zsigmond is volt. És ez nemcsak Illyésnél van, ez megvan József Attilánál, megvan Radnótinál és így tovább, és ebben az időben a caucspontját éri el Bartókban. Ugyhogy itt Magyarországon, egy ilyen periodizálásról szóló vitában én, a 49-től 19-ig tartó periódust tartom egy fő periódusnak, és 19-el bizonyos fekéig egy új periódus kezdődik. Ami nem azt jelenti, hogy ott voltak már kifejlett ideológusok, hanem, hogy ez a fajta a kompromisszumnak az intelligencia legjobb részében nem jött létre, mert hisz végre van egy bizonyos jégesult - edés az mondani, hogy ez létrejött Ignotusnál és nem jött létre Bálint Györgynél.

Kovács A: Nemest ennek a periódusnak, a 19 utáni periódusnak valószínűleg a legradikálisabb képviselője József Attila.

Lukács György: Csak ne felejtse el, és ezt én egy nagyon fontos delegnak tartom, és annakidején írtam is róla, hogy senki nem gondolta volna, amikor megindult annakidején a Nyugatban Babits, hogy Babits a Jónás könyvének fogja végezni. A fiatal Babits verseiben nyoma nincs annak, amit a Jónás könyvében írt

meg.

Kovács A: Ugy tudom, hogy József Attilával is volt bizonyos személyes kontaktusa.

Lukács György: Egy egész véletlen kontaktus, tudniillik, ha lehet a humerisztikus részét is elmondani, hogy a József Attila a Bécsben nagyon rossz viszonyok között volt. És egyebek között vállalt ilyen buterkardást költőzködéseknel. És amikor a Lesznai Anna költőzködött, akkor történetesen ez a József Attila-csepegtet haráta a butereket, és a Lesznai Annának fölment, hogy az egyik ember lépcsőn fölmenet és lépcsőn lemenet mindig Ady-verseket szaval. És ezért megismerkedett vele. És ez volt a Lesznai Anna és József Attila ismeretsége, amikor aztán ő megmutatta a verseit a Lesznai Annának, aztán tudja a József Attila-Hatvany kapcsolatot, azt tudja, azt tudja, hogy a Lesznai unokatestvére volt Hatvany Lajcsnak, hogy ezt a Lesznai Anna csinálta meg és úgy jött létre az a bizonyos beszélgetés köztém és József Attila között, amit aztán egy ilyen humerisztikusan leírt József Attila egy a nővéréhez intézett levelében.

Kovács A: Mit?

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Lukács György: Ő azt mondja, hogy ő beszélgetett Lesznaiával, Balázs Bélával és velem, és mi mindnyájan nagyon lelkesedtünk a verseiért, és különösen én lelkesedtem, aki azt mondtam: ő az első internacionalista költő, akiben ennek ellenére semmiféle

kezmepolitikai nincs. És hozzátette József Attila, ennél fogva minél előbb és minél nagyobb pénzküldeményedet várom.

Kovács A: Ez a kérdés, ez fölveti azt a problémát, ami körül most elég sok vita van, éppen az internacionalizmusnak és a nacionalizmusnak a problematikáját, és ezzel kapcsolatban a saját multunkkal való kapcsolatunkat, vagy annak a megítélését, de szélesebb vagy szűkebb értelemben ez fölveti az egyes ember viszonyát a saját multjához, saját történetéhez. Erre a vitára gondolok, ami most az utóbbi időben alakult ki akár Jókaival kapcsolatban, vagy a különböző történelmi...

Lukács György: Nézze, én nemem, én itt ezen az állásponton állok, hogy a magyar irodalomnak egy igen nagy része belement, sőt, táplálta és támogatta ezt a kompromisszumot, és most anélkül, hogy ezeket az írókat az ember lenézné, tisztában kell lenni, hogy ilyen eszközökkel máshoz, mint egy provinciális megelégedéshez, nem lehet jutni. Hogy itt Balzac és Kemény Zsigmond között nem a költői tehetségkülönbség a döntő, hanem az, hogy Balzac egy világtörténeti álláspontot foglalt el, a francia kapitalizmus ellenzésében, Kemény Zsigmond egy provinciális álláspontot foglalt el a magyar fejlődésnek az elemzésében. És itten tisztában kell lenni azzal, hogyha eltekintünk Csokonaitól, Petőfitől és Adytól, a magyar fejlődés provinciális, resz, specifikus irányzatába ugyasólván minden író belemagyedhat.

Kovács A: Megengedne egy ilyenfajta személyes kérdést, hogy hogy ítéli meg a saját tévedéseit?

Lukács György: A deleg úgy áll, hogy én tévedések rendkívül hosszú sereze után körülbelül, hát nem tudom én, a legprimitívebb fekéig 45 éves keremben jutottam el a marxizmusnak egy helyes fölfogásához. Hát istenem, ez egy elég hosszú idő, de én elég messziről indultam is el, és hát nem tudom, miért, itten csináltam mindenféle dolgokat, amelyekben voltak érzékelileg helyes dolgok és ideológiailag teljesen helytelen dolgok.

Kovács A: Azzal kapcsolatban tettem föl ezt a kérdést, mert amikor beszélgettünk erről az "előrevetítéséről", ami ahogy elmondta, az életében jelentős szerepet játszott. Ugy, hogy egy bizonyos lépésnél vagy lépés előtt vagy döntés előtt elképzelte, hogy mi fog történni. Ezzel kapcsolatban nagyon érdekesnek tartottam azt a, hogy is mondjam, jövőbe való fordultságot, így tudnám fogalmazni, ami még fiatal embernél vagy fiatalabb embernél is ritka.

Lukács György: Hát ezt én nem tudom megmondani, mert engem tulajdonképpen - egész szubjektíve mondom - az, amit egyszer csináltam, az megszűnik engem érdekelni. Mindig, engem mindig csak az érdekelt, amit, hát nem tudom, ami előttem állt, mint megoldandó probléma. És ezt az érzést kénytelen vagyok szubjektíve

megmondani, hogy én most itten berzasztóan busuljak azért, hogyha egy igazságot megtaláltam, és az igazságot azon az áron találtam meg, hogy a régi műveimet kénytelen vagyok ezért elvetni, az engem nem tulságosan zsenihezett.

Lukács György: Ez igaz. Nézze, énnekem, nem tudom én, ha most berzasztó leegyszerűsítve fejezném ki magamat, az egyes ember életét illetőleg, akkor az egyes ember életének a legfőbb erénye a kíváncsiság. Ha az ember kíváncsi arra, hogy mi fog történni, ez jelent egy nyitvaállást a jövő felé, és ez egy egészséges dolog. És ezzel szemben áll tulajdonképpen egy nagy veszedelem, amibe nagyon tehetséges emberek is belepusztultak, én tudniillik ezen a területen a legnagyobb bűnnek kár a hiúságot tartom. Ha valakit ez a kérdés foglalkoztat, egy beszélgetést, csak egy beszélgetést veszek, egy beszélgetésben két ember összehatalálkozik, és keresi az igazságot. De itt a beszélgetésben két lehetőség van: az egyik, hogy keressük az igazságot, és sikerült a beszélgetés, ha valami fajta oldalára az igazságnak sikerült rájönni. A másik, ami a legtöbb emberben sajnos megvan, hogy a beszélgetésben érvényesülni akar. És mihelyt érvényesülni akar, akkor cigányutra megy az egész.

Kovács A: Ön élete során állandóan viták keresztülvételeiben élt, tehát vitatkozott és vitatták. Sok nehéz vagy tragikus pillanat^{is} volt az életében, most mégis, és azt hiszem, ez rendkívül impenáló, hogy kitart tulajdonképpen egy 50 évvel ezelőtt választott út mellett.

Lukács György: Nézze, ez döntő választ volt. Én, ismétlem, egész kerai időtől fogva elégedetlen voltam azzal a társadalommal, amelyben éltem. Most ebbe beleértve az értelmiségi előélet is. Mert most megint - ne haragudjon, hogy én mindig anekdotákban beszélek el ezeket a dolgokat - énnekem egy nagy szerencsém volt, hogy az intellektuális életet illető illúziókat nagyon hamar elvesztettem. Tudniillik én 21 éves koromban írtam ezekről a Reinhardt-féle előadásokról kritikákat a Magyar Hírlapba. És a Magyar Hírlap szerkesztőjének ezek nagyon megtetszettek. És engem jövő évre szerződtetett a Magyar Színház kritikusának. Most megnyitották a Magyar Színházat a Gyurkevits lányekkel. És én, mint naiv 21 éves fiú, megírtam a véleményemet a Gyurkevits lányokról. Leörökre beadtam a kéziratot, 11-ker már el voltam becsátva a Magyar Hírlaptól. Enneképp megvolt, nagyon korán kialakult az a véleményem, hogy a kapitalizmus egy nem jó dolog, de az ideológiai szereplés az újságokban az tulajdonképpen ugyan - olyan, mint a kapitalizmus.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Kovács A: Ezzel kapcsolatban feltűnést keltett ez az egyik interjúban írt mondat arról, hogy a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus. Ezt hogy érti?

Lukács György: Nézze, én ezt úgy értem, hogy nem csináltunk még egy jó szocializmust. Nem vagyunk képesek a termelőszeközök elkezdéséből levenni az összes következtetéseket. De például egyenlőleg következik belőle: hogy az ugynevezett, ahogy Amerikában mondják, egy háberus lobby itt lehetetlen. Olyan réteg, egy szocialista államban, amelynek érdekében állna a háberus, olyan réteg nincs. És ezzel megvan a béke védelmének egy olyan lehetősége, ami semmiféle kapitalista államban nincsen. Ez természetesen a példák egy valóságos történetben, történelemben száz százalékos bizonyítékok. De ne felejtse el, hogy a világ az utolsó 50 évben két nagy veszedelemben volt. Az egyik veszedelem az volt, hogy Hitler megsemmisíti a világot. Most egészen kétségtelen, hogy a sztálini Oroszország volt, ami ezt megakadályozta és megmentette a világot Hitler uralmától. Most a Hitler-uralom után, amikor Amerika megszerzte az atombombát, fűnnállott az a veszedelem, hogy ez az amerikai monopolkapitalizmus az atombomba egyedüli tulajdonában egy világ-diktatúrát tud gyakorolni. Most megint a sztálini Oroszország volt, amely az atom...segítségével megmentett minket ettől. Most már akármi ennek a...akármennyi véletlen játszik ebbe bele - mert belejátszott egy csemeke véletlen is - ennek ellenére a két nagy világtörténelmi veszedelemtől végeredményben mégis a szocializmus mentett meg minket, és ezt szerintem soha nem szabad elfelejteni.

Kovács A: Tehát itt történelmi megítélésről van szó.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Lukács György: Igen, egy történelmi megítélésről, ami mély összefüggésben van azzal, hogy a kapitalizmus az objektív

alapja - a termelőeszközök kisajátításának a módja megszűnt, részben pedig létrejött az a dolog, hogy a szocializmus szükségszerűen a sztálini időkben nagyon elterjedt, de mégis egy bizonyos tömegkultúra irányába, amelynek analógiája a kapitalizmusban nincsen.

Kovács A: Köszönöm szépen ezt a hosszú beszélgetést.

Lukács György: Hát akkor most végleg befejeztük...

Kovács A: Igen, azt hiszem.

Lukács György: De én azt mondanám, hogy ezt a második részt, ezt a maga privát használatára...

Kovács A: Ez egy külön rész lesz.

Lukács György: Mert ennek a Lenin-dalgalattal semmi köze.

Kovács A: Persze, az egy összefüggő egész.

Lukács György: De azt hiszem, hogy a Lenin elég összefüggően jött ki.